

УДК 342.7:351.74(477)

Юлія БУГАЙКО

Харківський національний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри адміністративної діяльності
навчально-наукового інституту № 3
(підготовки фахівців підрозділів
превентивної діяльності Національної поліції України),
доктор філософії, доцент
bja0566@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4413-5110

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

<http://doi.org/10.23939/law2025.47.026>

© Бугайко Ю., 2025

Статтю присвячено комплексному аналізу правового регулювання та практики застосування превентивних і примусових поліцейських заходів в Україні крізь призму стандартів, вироблених Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ). Мета дослідження – виявлення проблемних аспектів гармонізації національного законодавства та правозастосовної практики з вимогами Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) та формулювання пропозицій щодо їх вирішення. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні діалектичного, порівняльно-правового, системно-структурного, формально-логічного методів та методу аналізу судових рішень. Це дало змогу системно дослідити норми українського законодавства, зокрема Закону України “Про Національну поліцію”, та зіставити їх з ключовими положеннями статей 2, 3, 5, 8 та 13 ЄКПЛ та прецедентною практикою ЄСПЛ.

Результати. У процесі дослідження встановлено, що попри загальну відповідність законодавства європейським принципам існують суттєві “точки напруги”. Головною проблемою у сфері превентивних заходів є використання оцінного поняття “достатні підстави”, яке не відповідає критерію “обґрунтованої підозри” ЄСПЛ і створює ризики свавільних втручань у право на приватне життя (стаття 8 ЄКПЛ). Детально проаналізовано специфіку таких заходів, як поверхнева перевірка, проникнення до житла та поліцейське піклування, виявлено їх потенційну невідповідність високим стандартам захисту прав. У сфері заходів примусу виявлено потенційну невідповідність національної практики застосування фізичної сили, спецзасобів та вогнепальної зброї стандартам “абсолютної необхідності” та пропорційності, що є порушенням права на життя (стаття 2 ЄКПЛ) та заборони катувань і нелюдського поводження (стаття 3 ЄКПЛ). Окрему увагу присвячено аналізу ефективності національних засобів правового захисту від неправомірних дій поліції у світлі статті 13 ЄКПЛ.

Зроблено висновок про потребу внесення змін до законодавства для конкретизації підстав застосування поліцейських заходів, розробки деталізованих інструкцій для поліцейських та вдосконалення програм їхньої професійної підготовки з акцентом на

вивченні та застосуванні практики ЄСПЛ. Наголошено на важливості посилення інституційної спроможності Державного бюро розслідувань та забезпечення реальної незалежності судового контролю за діяльністю поліції.

Ключові слова: Національна поліція, права людини, поліцейські заходи, превентивні заходи, заходи примусу, Європейський суд з прав людини, ЄСПЛ, верховенство права, ефективний засіб правового захисту.

Постановка проблеми. Процеси реформування правоохоронної системи України, зумовлені стратегічним курсом на європейську інтеграцію, висувають підвищені вимоги до діяльності Національної поліції. Ключовим індикатором успішності цих реформ є здатність поліцейських забезпечувати правопорядок та протидіяти злочинності, дотримуючись при цьому фундаментальних прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України та міжнародними договорами. У цьому контексті особливої ваги набуває застосування поліцейських заходів – превентивних та примусових – через призму стандартів, вироблених практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка, відповідно до статті 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”, є джерелом права [5].

Незважаючи на значні кроки у законодавчому оновленні, на практиці виникають численні виклики, пов’язані з коректним тлумаченням та застосуванням норм, що регламентують поліцейське втручання. Проблеми надмірної дискреції, оцінки “достатніх підстав” для застосування превентивних заходів, а також дотримання критеріїв “абсолютної необхідності” та пропорційності під час застосування сили залишаються в центрі уваги як науковців, так і правозахисної спільноти. Відтак комплексний науковий аналіз національного законодавства та практики його застосування у світлі стандартів ЄСПЛ є не лише теоретично значущим, а й має важливе практичне значення для вдосконалення діяльності Національної поліції та зміцнення режиму верховенства права в Україні.

Аналіз дослідження проблеми. Проблематика застосування поліцейських заходів та імплементації стандартів ЄСПЛ у діяльність правоохоронних органів є предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених. Вагомий внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів цієї теми зробили такі науковці, як О. М. Бандурка, Т. І. Фулей [3], О. А. Мартиненко [4], В. М. Тертишник [7], В. О. Туляков, О. О. Подобний [8] та інші. У працях цих дослідників аналізуються окремі види поліцейських заходів, проблеми кваліфікації дій поліцейських та гарантії прав громадян. Проте комплексного дослідження, яке б системно аналізувало весь спектр поліцейських заходів (превентивних і примусових) через призму ключових стандартів ЄСПЛ щодо статей 2, 3, 5 і 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) [2] та виявляло конкретні точки напруги між національною практикою і європейськими стандартами, все ще бракує.

Мета статті. Метою статті є здійснення комплексного аналізу правового регулювання та практики застосування поліцейських заходів в Україні та визначення шляхів їх гармонізації з урахуванням стандартів, вироблених практикою ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу. Правовою основою діяльності Національної поліції є чітка ієрархічна система нормативно-правових актів. *Конституція України* встановлює фундаментальні принципи, які визначають межі будь-якого втручання держави у сферу прав і свобод людини [1]. Ключовими є статті, що гарантують право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності (ст. 28), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), непорушність житла (ст. 30) та право на повагу до приватного життя (ст. 32) [1].

Спеціальним актом є *Закон України “Про Національну поліцію”* [6]. Стаття 6 Закону закріплює систему принципів поліцейської діяльності, які є первинними запобіжниками від зловживань. Окрім верховенства права, це *законність* (поліція діє винятково на підставі, у межах повноважень та

способом, що передбачені Конституцією та законами); *відкритість та прозорість* (забезпечення доступу до публічної інформації, звітування перед громадськістю); *політична нейтральність*; *взаємодія з населенням на засадах партнерства* (принцип “community policing”); та *безперервність* [6]. Кожен із цих принципів кореспондує зі стандартами ЄСПЛ, вимагаючи не лише формального дотримання букви закону, а й забезпечення довіри суспільства до поліції, що є важливою умовою “демократичного суспільства”.

Розділ V Закону присвячений поліцейським заходам, які поділяються на превентивні та примусові. *Превентивні заходи* (ст. 31) спрямовані на попередження правопорушень. *Поліцейські заходи примусу* (ст. 42), такі як застосування фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї, вживаються для припинення протиправних діянь.

Практика ЄСПЛ є динамічною системою стандартів. Для оцінки поліцейських заходів найбільш релевантними є стандарти, вироблені Судом у справах за статтями 2, 3, 5, 8 та 13 ЄКПЛ [2].

Зокрема, *стаття 2 ЄКПЛ (право на життя)* вимагає, щоб застосування летальної сили було “абсолютно необхідним”. У справі *McCann and Others v. the United Kingdom* [18] ЄСПЛ встановив, що “абсолютна необхідність” означає, що сила має бути суворо пропорційною, а також, що не існувало жодної реальної альтернативи. Важливим є і процедурний аспект статті 2, який зобов’язує державу проводити ефективне офіційне розслідування випадків смерті, спричиненої діями державних агентів, як це було підкреслено у справі *Giuliani and Gaggio v. Italy* [13].

Стаття 3 ЄКПЛ (заборона катування) має абсолютний характер. Будь-яке застосування фізичної сили до особи, яка не чинить опору, вважається посяганням на людську гідність (*Bouyid v. Belgium*) [10]. Держава також несе позитивні зобов’язання щодо захисту осіб від жорстокого поводження з боку приватних осіб та розслідування таких випадків (*Z and Others v. the United Kingdom*) [22].

Стаття 5 ЄКПЛ (право на свободу) вимагає, щоб затримання ґрунтувалося на “обґрунтованій підозрі” у вчиненні злочину. Крім того, стаття 5(3) вимагає “негайного” доставлення затриманого до судді, а стаття 5(4) гарантує право оскаржити законність затримання в суді (*Brogan and Others v. the United Kingdom*) [9].

Стаття 8 ЄКПЛ (право на повагу до приватного і сімейного життя) захищає широку сферу особистої автономії. Втручання у це право (обшук, збір даних) має бути законним, мати легітимну мету і бути “необхідним у демократичному суспільстві”. У справі *S. and Marper v. the United Kingdom* [20] ЄСПЛ визнав, що безстрокове зберігання ДНК та відбитків пальців осіб, яких не було засуджено, є непропорційним втручанням у приватне життя.

Стаття 13 ЄКПЛ (право на ефективний засіб правового захисту) вимагає наявності в національній правовій системі дієвих механізмів, які б дали змогу особі оскаржити дії державних органів, що, на її думку, порушують її права за Конвенцією, та отримати відповідне відшкодування (*Kudla v. Poland*) [17].

Головним викликом у застосуванні превентивних заходів є невизначеність критерію “достатні підстави” [6]. На відміну від “обґрунтованої підозри” ЄСПЛ, яка вимагає наявності об’єктивних фактів, “достатні підстави” є оцінною категорією, що створює ризики свавілля.

На нашу думку, дефініція терміна “достатні підстави” має бути сформульована не лише крізь призму національного законодавства, а й з обов’язковим урахуванням стандартів, встановлених ЄСПЛ. З огляду на це, пропонуємо дефініцію, яка поєднує ці підходи:

“Достатні підстави – це сукупність об’єктивних, фактичних даних та/або відомостей, що існують на момент прийняття рішення, які, будучи оціненими через призму професійного досвіду поліцейського, дають змогу будь-якому неупередженому спостерігачеві зробити раціональний висновок про ймовірну (можливу) підготовку до вчинення, вчинення або причетність особи до вчинення правопорушення, у зв’язку з чим застосування конкретного превентивного заходу є необхідним та пропорційним для досягнення легітимної мети, визначеної законом”.

Аби така дефініція була не просто теоретичною конструкцією, а дієвим інструментом, треба розкрити її ключові елементи:

1. *Сукупність об'єктивних, фактичних даних.* Це ядро дефініції, що прямо кореспондується з вимогою ЄСПЛ щодо “обґрунтованої підозри”. Йдеться не про суб'єктивні відчуття, інтуїцію чи припущення поліцейського (“мені здалося”, “він підозріло виглядає”). Підставами мають бути конкретні, артикульовані факти, які можна зафіксувати та, за потреби, представити для перевірки. Наприклад, час та місце; поведінка особи (нервозність, спроби уникнути контакту з поліцією, огляд місця ймовірного злочину); відповідність опису особи, що розшукується; наявність знарядь, які можуть бути використані для правопорушення; інформація від заявників чи свідків; дані з технічних пристроїв тощо.

2. *Оцінка крізь призму професійного досвіду.* Досвід поліцейського є важливим, але не самостійним елементом. Він не може підмінити собою об'єктивні факти, але дає змогу правильно їх *інтерпретувати*. Досвідчений офіцер може розпізнати моделі поведінки, що передують вчиненню “кишенькової крадіжки” чи продажу наркотиків, які для пересічної людини будуть непомітними. Однак він має чітко пояснити, які саме фактичні дії особи він інтерпретував як підозрілі.

3. *Раціональний висновок неупередженого спостерігача.* Це так званий “тест об'єктивності”. Чи дійшла б інша розумна людина (наприклад, інший поліцейський або суддя), маючи ту ж інформацію, аналогічного висновку про ймовірність правопорушення? Цей елемент унеможливає обґрунтування дій особистими упередженнями чи стереотипами.

4. *Ймовірність, а не беззаперечність.* Для превентивного заходу не вимагається такий рівень доказовості, як для обвинувачення у скоєнні злочину. Достатньо обґрунтованої ймовірності. Саме в цьому полягає суть превенції – діяти на випередження. Цей стандарт нижчий за “поза розумним сумнівом”, але вищий за просту здогадку.

5. *Необхідність та пропорційність.* Наявність достатніх підстав сама по собі ще не дає карт-бланш на застосування будь-якого заходу. Поліцейський має обрати той захід, який є найменш інтрузивним, але водночас здатний ефективно запобігти правопорушенню. Наприклад, якщо достатні підстави вказують на те, що особа може мати при собі заборонений предмет, логічним заходом буде поверхнева перевірка, а не, скажімо, вимога покинути певну територію.

Запропонована дефініція прямо імплементує стандарти ЄСПЛ, викладені у ключових рішеннях, зокрема у справі *Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom* [12] Суд наголосив, що “обґрунтована підозра” передбачає наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа, ймовірно, вчинила правопорушення.

Отже, “достатні підстави” в українському контексті – це національний еквівалент “*reasonable suspicion*” у практиці ЄСПЛ.

Поверхнева перевірка (ст. 34 Закону України “Про Національну поліцію”). У світлі рішення у справі *Gillan and Quinton v. the United Kingdom* [14], широка дискреція поліції під час проведення обшуків без об'єктивних причин є вкрай проблематичною. Для відповідності стандартам ЄСПЛ поліцейський повинен бути здатним чітко артикулювати об'єктивні причини, що викликали його підозру. Змоделюємо ситуацію: патрульні поліцейські вночі зауважують молодого чоловіка, одягненого в спортивний костюм з капюшоном, який, побачивши службовий автомобіль, пришвидшив крок. Поліцейські зупиняють його та вимагають провести поверхневу перевірку на підставі того, що його “нервова поведінка” та “підозрілий вигляд” дають їм “достатні підстави” вважати, що він може мати зі собою заборонені предмети. Чоловік відмовляється, посилаючись на відсутність законних причин. З погляду ЄСПЛ, такі дії є вкрай проблематичними. По-перше, ані зовнішній вигляд, ані проста зміна швидкості ходи не є об'єктивними фактами, що вказують на намір вчинити правопорушення. Це суб'єктивна оцінка, що може ґрунтуватися на стереотипах. По-друге, відмова особи від перевірки не може автоматично стати підставою для примусу, якщо первинна вимога не була законною. Такі дії створюють ризик порушення статті 8 ЄКПЛ.

Проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 38 Закону України “Про Національну поліцію”). Закон дозволяє поліції проникати до житла без вмотивованого рішення суду у “невідкладних випадках”, пов’язаних із рятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням підозрюваних [6]. Наприклад, якщо на лінію 102 надходить скарга від мешканців багатоквартирного будинку на дуже гучну музику із сусідньої квартири після 23:00. Патруль прибуває на місце, дзвонить у двері, але мешканці квартири відмовляються їх відчиняти. Вважаючи, що відбувається адміністративне правопорушення (порушення тиші) і посиляючись на “невідкладність” припинення правопорушення, поліцейські приймають рішення увійти до квартири примусово. Хоча стаття 8 ЄКПЛ допускає таке втручання, воно має бути суворо пропорційним. ЄСПЛ у своїй практиці (*Chappell v. the United Kingdom*) [11] встановив дуже високі стандарти для обшуків без судового ордеру (“згідно із законом”, “легітимна мета” та “необхідність у демократичному суспільстві”). Аналіз наведеної ситуації крізь призму статті 8 ЄКПЛ показує очевидну непропорційність. Недоторканність житла є одним з найбільш захищених прав. Поняття “невідкладний випадок” у практиці ЄСПЛ пов’язане із загрозою життю, здоров’ю людей чи знищенням доказів тяжкого злочину. Порушення тиші, хоч і є правопорушенням, проте, вочевидь, не створює такої загрози, яка б виправдовувала настільки серйозне втручання, як вхід до житла без ордеру суду. Більш пропорційним заходом було б складання протоколу за свідченнями сусідів та подальший виклик власника квартири до відділку. Тому українське законодавство і практика потребують чіткішого визначення поняття “невідкладний випадок” та забезпечення ефективного подальшого судового контролю за такими діями, щоб уникнути зловживань.

Спираючись на вищенаведений аналіз, практику ЄСПЛ (зокрема, критерії у справі *Chappell v. the United Kingdom*) та доктрину правової держави, доцільно запропонувати таку дефініцію, яка могла б бути імплементована як у відповідні акти Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України, так і безпосередньо в законодавство (передусім Закон України “Про Національну поліцію”, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний процесуальний кодекс України та ін.):

Невідкладний випадок (у контексті статті 38 Закону України “Про Національну поліцію”) – це виняткова, динамічна ситуація, існування якої підтверджується об’єктивними та достовірними даними, що свідчать про наявність безпосередньої та реальної загрози настання тяжких, незворотних наслідків, а саме:

- 1) рятування життя та здоров’я людей;
- 2) запобігання знищенню чи пошкодженню особливо цінного майна;
- 3) припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, що триває в момент прийняття рішення;
- 4) затримання особи, яка безпосередньо переслідується за підозрою у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- 5) запобігання неминучому та безповоротному знищенню доказів тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Ключовою ознакою невідкладності є те, що будь-яке зволікання, необхідне для отримання вмотивованого рішення суду, з об’єктивною неминучістю призведе до настання вищезазначених тяжких наслідків.

У наведеній дефініції ми свідомо встановили високий поріг для втручання, що повністю відповідає трискладовому тесту, закріпленому у статті 8 ЄКПЛ та практиці Суду:

- “Згідно із законом” (*In Accordance with the Law*): запропонована дефініція не суперечить статті 38 Закону “Про Національну поліцію”, а уточнює та конкретизує її положення. Вона робить поняття “невідкладний випадок” передбачуваним, обмежуючи поле для суб’єктивного розсуду поліцейського та запобігаючи довільному тлумаченню, як у наведеному вами прикладі з гучною музикою.

- “*Легітимна мета*” (*Legitimate Aim*): дефініція чітко окреслює вичерпний перелік легітимних цілей, які визнаються статтею 8 (2) ЄКПЛ, таких як “запобігання заворушенням чи злочинам”, “охорона здоров’я” та “захист прав і свобод інших осіб”. Важливо, що вона відсікає такі підстави, як припинення адміністративних правопорушень, що не становлять значної суспільної небезпеки. Порушення тиші не є ані тяжким злочином, ані загрозою життю, а отже, не може бути легітимною метою для такого втручання.

“*Необхідність у демократичному суспільстві*” (*Necessary in a Democratic Society*): це найважливіший критерій, що втілює принцип суворої пропорційності. Запропонована дефініція забезпечує його дотримання через кілька елементів:

- *високий поріг загрози*: йдеться не про будь-яке правопорушення, а лише про тяжкі та особливо тяжкі злочини, загрозу життю, здоров’ю;
- *безпосередність та реальність загрози*: загроза має існувати “тут і зараз”, а не бути гіпотетичною чи можливою у майбутньому;
- *принцип неминучості наслідків*: цей елемент є вирішальним. Поліцейський повинен мати змогу обґрунтувати, чому очікування судового ордеру (навіть кілька годин) неминуче призвело б до трагедії або втрати ключових доказів. У ситуації з гучною музикою такої неминучості немає.

Що стосується забезпечення ефективного судового контролю, то навіть за наявності такої чіткої дефініції ключовим є подальший ефективний судовий контроль. Тому, окрім зміни дефініції, практика має містити: негайне складання детального протоколу проникнення із зазначенням усіх об’єктивних даних, що слугували підставою для такого рішення; невідкладне повідомлення прокурора; обов’язковий постфактум судовий контроль: протягом 24 годин поліція повинна звернутись до суду для отримання оцінки законності проведеного проникнення. Суддя (слідчий суддя) має пересвідчитись, чи дійсно існував “невідкладний випадок” відповідно до його вузького тлумачення, і винести вмотивоване рішення.

Таким способом запропонована дефініція у поєднанні з процедурою обов’язкового судового контролю перетворює статтю 38 Закону України “Про Національну поліцію” із норми, що потенційно створює ризик зловживань, на точний інструмент, який дозволяє державі ефективно реагувати на справді критичні ситуації, не порушуючи водночас фундаментальні права людини, закріплені в Конституції України та ЄКПЛ.

Поліцейське піклування (ст. 41 Закону України “Про Національну поліцію”). Цей захід, що може застосовуватися до осіб з ознаками психічного розладу, які створюють небезпеку, по суті є формою позбавлення волі й підпадає під дію статті 5 ЄКПЛ. Приміром, поліцейські зауважують на вулиці чоловіка, який голосно розмовляє сам із собою та дивно жестикулює. Він нікому не загрожує і не поводить себе агресивно. Поліцейські, вирішивши, що у нього “явні ознаки психічного розладу”, затримують його в рамках поліцейського піклування та доставляють до відділку для виклику швидкої психіатричної допомоги, обмежуючи його свободу на кілька годин. Відповідно до стандартів ЄСПЛ (*Winterwerp v. the Netherlands* [21]), для такого затримання недостатньо лише “ознак” розладу. Має бути об’єктивна медична думка та реальна небезпека, яку створює особа для себе чи навколишніх. У наведеному прикладі дії поліції є сумнівними, оскільки неадекватна поведінка сама по собі не є доказом небезпеки. Таке затримання може бути кваліфіковане як свавільне позбавлення волі – порушення статті 5 ЄКПЛ.

Практика ЄСПЛ у справах типу *Winterwerp v. the Netherlands* [24] встановила три мінімальні критерії для законності такого затримання: (1) особа має бути об’єктивно визнана психічно хворою на основі медичної експертизи; (2) розлад має виправдовувати примусове тримання; (3) тримання може тривати лише доти, доки зберігається розлад. Застосування поліцейського піклування має бути короткочасним, з негайним переданням особи медичним фахівцям та забезпеченням швидкого доступу до суду для оскарження затримання.

Застосування примусу є сферою найвищого ризику порушення статей 2 та 3 Конвенції.

Застосування фізичної сили та спецзасобів (ст. 44–45 Закону України “Про Національну поліцію”). Ключова вимога ЄСПЛ щодо застосування сили – вона застосовується лише тоді, коли це абсолютно необхідно через поведінку особи. Використання спецзасобів (гумових кийків, сльозогінного газу) під час мирних зібрань має бути крайнім заходом і суворо пропорційним загрози, яку створює натовп, що впливає з практики ЄСПЛ щодо статті 11 ЄКПЛ (свобода зібрань). Наприклад, під час перевірки документів водій, не погоджуючись із діями поліції, починає голосно сперечатися та знімати все на телефон. Він не погрожує, не намагається втекти і не чинить фізичного опору. Незважаючи на це, один із поліцейських, щоб “припинити непокору”, застосовує до водія фізичну силу, заломлює йому руки за спину та одягає кайданки. З погляду статті 3 ЄКПЛ, такі дії є не-пропорційними. Застосування спецзасобів (кайданок) виправдане лише за наявності ризику втечі, нападу на поліцейських або самоушкодження. Вербальна суперечка та зйомка на телефон не створюють такої загрози, а одягання кайданок на особу, яка не чинить опору, може бути кваліфіковано як поводження, що принижує гідність, та є порушенням статті 3 Конвенції.

Застосування вогнепальної зброї (ст. 46 Закону України “Про Національну поліцію”). Тлумачення підстав для застосування зброї, таких як “затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого злочину і яка намагається втекти”, має відбуватися через призму стандарту “абсолютної необхідності”. Сама по собі спроба втечі незброєної особи не є достатньою підставою для стрільби на ураження, якщо ця особа не становить безпосередньої загрози життю чи здоров’ю інших [20]. Наприклад, поліція переслідує автомобіль, водій якого не виконав вимоги про зупинку та грубо порушує Правила дорожнього руху. Під час переслідування в межах міста на великій швидкості один із поліцейських приймає рішення застосувати вогнепальну зброю для пошкодження коліс автомобіля з метою його зупинки. Хоча формально Закон [6] дозволяє це робити, якщо водій створює загрозу життю чи здоров’ю, тоді як стандарт “абсолютної необхідності” ЄСПЛ вимагає оцінити всі ризики. Стрільба по рухомому автомобілю в місті є надзвичайно ризикованою дією: куля може зрикошетити і влучити у випадкових перехожих, а водій, втративши керування, може скоїти ще серйознішу ДТП. У справі *Makaratzis v. Greece* [19] ЄСПЛ наголосив, що поліцейська операція має бути спланована так, щоб мінімізувати ризики для життя. Застосування зброї в такій ситуації може бути визнане непропорційним, якщо існували інші шляхи зупинки втікача (наприклад, блокування дороги попереду по маршруту руху).

Наявність прав стає ілюзорною без механізму їх захисту. Стаття 13 ЄКПЛ вимагає, щоб національна система надавала ефективний засіб правового захисту від порушень з боку державних органів. У контексті дій поліції це означає:

1. *Наявність незалежного та ретельного розслідування.* В Україні цю функцію покладено на Державне бюро розслідувань (ДБР). Однак ефективність його роботи часто ставиться під сумнів через питання інституційної незалежності, ресурсного забезпечення та тривалості розслідувань [4]. Справи в ЄСПЛ проти України (напр., *Kaverzin v. Ukraine*) [16] часто вказують на неефективність розслідування скарг на жорстоке поводження з боку поліції.

2. *Доступ до суду.* Особа повинна мати можливість оскаржити дії поліції в суді та, в разі доведення порушення, отримати справедливую компенсацію. Хоча формально такий доступ існує через систему адміністративного судочинства, на практиці доведення неправомірності дій поліції є складним через нерівність сторін у процесі збирання доказів.

Відсутність швидкого та ефективного розслідування скарг на дії поліції не лише порушує статтю 13, а й є самостійним процесуальним порушенням статей 2 та 3 ЄКПЛ, створюючи атмосферу безкарності [17].

Висновки. Проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що попри значний прогрес у реформуванні законодавства, що регулює діяльність Національної поліції, залишається низка системних проблем у гармонізації правозастосовної практики зі стандартами ЄСПЛ.

По-перше, головним викликом є оцінний характер поняття “достатні підстави”. Для вирішення цієї проблеми запропоновано авторську дефініцію, яка гармонізує національне законодавство зі стандартом “обґрунтованої підозри” ЄСПЛ та робить критерії втручання чіткішими й передбачуванішими.

По-друге, практика застосування таких специфічних заходів, як проникнення до житла та поліцейське піклування, потребує детальнішої регламентації. Запропоновано вузьке тлумачення поняття “невідкладний випадок” та наголошено на потребі посиленого судового контролю для відповідності вимогам статей 8 та 5 ЄКПЛ.

По-третє, у сфері застосування заходів примусу ключовим викликом залишається забезпечення дотримання стандартів “абсолютної необхідності” та пропорційності, що потребує постійного вдосконалення професійної підготовки поліцейських.

Національна система правового захисту від неправомірних дій поліції не завжди є “ефективною” у розумінні статті 13 ЄКПЛ, що вимагає інституційного посилення ДБР та забезпечення реальної змагальності у судовому процесі. У сфері застосування заходів примусу ключовим викликом є забезпечення дотримання стандартів “абсолютної необхідності” та “пропорційності”.

З метою розв’язання цих проблем доцільно внести зміни до законодавства для конкретизації підстав застосування поліцейських заходів; розробити деталізовані інструкції для поліцейських; посилити практичну складову частину у їхній професійній підготовці; провести інституційні реформи, спрямовані на гарантування незалежності та ефективності органів, що розслідують злочини, вчинені поліцейськими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Дата звернення: 22.04.2025).
2. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція від 4 листопада 1950 р. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Дата звернення: 22.04.2025).
3. Фулей Т. І. (2020). Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: науково-метод. посіб. для суддів (3-тє вид., допов.). ВАІТЕ. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://surl.li/nddqfu> (Дата звернення: 22.04.2025).
4. Мартиненко О. А. (2021). Діяльність Державного бюро розслідувань у сфері протидії катуванням: виклики та перспективи. *Право і суспільство*, (4), 112–118.
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (Дата звернення: 22.04.2025).
6. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (Дата звернення: 22.04.2025).
7. Тertiшник В. М. (2021). *Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України*. Алерта.
8. Туляков В. О., Подобний О. О. (2022). Поверхнева перевірка як превентивний поліцейський захід: проблеми правового регулювання та практики застосування. *Юридичний науковий електронний журнал*, (8). С. 43–48.
9. *Brogan and Others v. the United Kingdom*, No. 11209/84, ECHR (1988, November 29).
10. *Bouyid v. Belgium*, No. 23380/09, ECHR (2015, September 28).
11. *Chappell v. the United Kingdom*, No. 10461/83, ECHR (1989, March 30).
12. *Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom*, No. 12244/86, ECHR (1990, August 30).
13. *Giuliani and Gaggio v. Italy*, No. 23458/02, ECHR (2011, March 24).
14. *Gillan and Quinton v. the United Kingdom*, No. 4158/05, ECHR (2010, January 12).
15. *Ireland v. the United Kingdom*, No. 5310/71, ECHR (1978, January 18).

16. *Kaverzin v. Ukraine*, No. 23893/03, ECHR (2012, May 15).
17. *Kudła v. Poland*, No. 30210/96, ECHR (2000, October 26).
18. *McCann and Others v. the United Kingdom*, No. 18984/91, ECHR (1995, September 27).
19. *Makaratzis v. Greece*, No. 50385/99, ECHR (2004, December 20).
20. *S. and Marper v. the United Kingdom*, No. 30562/04, ECHR (2008, December 4).
21. *Winterwerp v. the Netherlands*, No. 6301/73, ECHR (1979, October 24).
22. *Z and Others v. the United Kingdom*, No. 29392/95, ECHR (2001, May 10).

REFERENCES

1. **Konstytutsiia Ukrainy** [The Constitution of Ukraine]. (1996, June 28). No. 254k/96-VR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [In Ukrainian].
2. **For the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms**: Convention vid 4 lustopada 1950 roku. European Treaty Series, No. 5. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [In Ukrainian].
3. Fulei, T. I. (2020). **Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny v administratyvnomu sudochynstvi: Naukovo-metodychnyi posibnyk dlia suddiv** [Application of the practice of the European Court of Human Rights in administrative proceedings: A scientific and methodological guide for judges] (3rd ed., suppl.). Retrieved from: <https://surl.li/nddqfu> [In Ukrainian].
4. Martynenko, O. A. (2021). **Diialnist Derzhavnoho biuro rozsliduvan u sferi protydii katuvanniam: vyklyky ta perspektyvy** [Activity of the State Bureau of Investigation in the sphere of combating torture: challenges and prospects]. *Pravo i suspiilstvo*, (4), 112–118. [In Ukrainian].
5. **Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny** [On the Enforcement of Judgments and Application of the Case-Law of the European Court of Human Rights]. (2006, February 23). No. 3477-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> [In Ukrainian].
6. **Pro Natsionalnu politsiu** [On the National Police]. (2015, July 2). No. 580-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> [In Ukrainian].
7. Tertyshnyk, V. M. (2021). **Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy** [Scientific and practical commentary on the Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Alerta*. [In Ukrainian].
8. Tuliakov, V. O., Podobnyi, O. O. (2022). **Poverkhneva perevirka yak preventyvnyi politseiskyi zakhid: problemy pravovoho rehuliuвання ta praktyky zastosuvannia** [Surface check as a preventive police measure: problems of legal regulation and application practice]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (8). Pp. 43–48. [In Ukrainian].
9. *Brogan and Others v. the United Kingdom*, No. 11209/84, ECHR (1988, November 29). [In English].
10. *Bouyid v. Belgium*, No. 23380/09, ECHR (2015, September 28). [In English].
11. *Chappell v. the United Kingdom*, No. 10461/83, ECHR (1989, March 30). [In English].
12. *Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom*, No. 12244/86, ECHR (1990, August 30). [In English].
13. *Giuliani and Gaggio v. Italy*, No. 23458/02, ECHR (2011, March 24). [In English].
14. *Gillan and Quinton v. the United Kingdom*, No. 4158/05, ECHR (2010, January 12). [In English].
15. *Ireland v. the United Kingdom*, No. 5310/71, ECHR (1978, January 18). [In English].
16. *Kaverzin v. Ukraine*, No. 23893/03, ECHR (2012, May 15). [In English].
17. *Kudła v. Poland*, No. 30210/96, ECHR (2000, October 26). [In English].
18. *McCann and Others v. the United Kingdom*, No. 18984/91, ECHR (1995, September 27). [In English].
19. *Makaratzis v. Greece*, No. 50385/99, ECHR (2004, December 20). [In English].
20. *S. and Marper v. the United Kingdom*, No. 30562/04, ECHR (2008, December 4). [In English].
21. *Winterwerp v. the Netherlands*, No. 6301/73, ECHR (1979, October 24). [In English].
22. *Z and Others v. the United Kingdom*, No. 29392/95, ECHR (2001, May 10). [In English].

Дата надходження статті: 27.05.2025 р.

Yuliia BUHAIKO

Kharkiv National University of Internal Affairs,
Associate Professor of the Department of Administrative Activity
of the Educational and Research Institute No. 3
(training of specialists of the
preventive activity units of the National Police of Ukraine),
Doctor of Philosophy, Associate Professor
bja0566@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4413-5110

**APPLICATION OF POLICE MEASURES IN UKRAINE
TAKING INTO ACCOUNT THE PRACTICE
OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS**

The article is devoted to a comprehensive analysis of the legal regulation and practice of applying preventive and coercive police measures in Ukraine through the prism of the standards developed by the European Court of Human Rights (ECHR). The purpose of the study is to identify problematic aspects of harmonizing national legislation and law enforcement practice with the requirements of the European Convention on Human Rights (the Convention) and to formulate proposals for their resolution. The research methodology is based on the application of dialectical, comparative-legal, systemic-structural, and formal-logical methods, as well as the method of analyzing court decisions. This allowed for a systematic study of the norms of Ukrainian legislation, particularly the Law of Ukraine “On the National Police”, and their comparison with the key provisions of Articles 2, 3, 5, 8, and 13 of the Convention and the case law of the ECHR.

Results. The study found that despite the general compliance of the legislation with European principles, there are significant “points of tension”. The main problem in the area of preventive measures is the use of the evaluative concept of “sufficient grounds”, which does not meet the ECHR’s criterion of “reasonable suspicion” and creates risks of arbitrary interference with the right to private life (Article 8 of the Convention). The specifics of such measures as surface checks, entry into a dwelling, and police care have been analyzed in detail, and their potential non-compliance with high standards of rights protection has been identified. In the area of coercive measures, a potential non-compliance of the national practice of using physical force, special means, and firearms with the standards of “absolute necessity” and proportionality has been revealed, which constitutes a violation of the right to life (Article 2 of the Convention) and the prohibition of torture and inhuman treatment (Article 3 of the Convention). Special attention is paid to the analysis of the effectiveness of national legal remedies against unlawful police actions in the light of Article 13 of the Convention.

Conclusions. It is concluded that there is a need to amend the legislation to specify the grounds for applying police measures, to develop detailed instructions for police officers, and to improve their professional training programs with an emphasis on studying and applying the ECHR’s case law. The importance of strengthening the institutional capacity of the State Bureau of Investigation and ensuring the real independence of judicial control over police activities is emphasized.

Keywords: National Police, human rights, police measures, preventive measures, coercive measures, European Court of Human Rights, ECtHR, rule of law.